

Osztályok, tudományterületi arányok Akadémiánkon

Az élet- és társadalomtudományok emancipálódása

A jelen összeállítás az elnökségi bizottságok (1997: Michelberger Pál, Vizi E. Szilveszter, 1999: Enyedi György), valamint a társadalomtudományok helyzetét felülvizsgáló elnöki bizottság (Kiefer Ferenc) tájékoztatói, összegzése, javaslatai, valamint a titkárság és a KSZI által készített elemzések alapján készült. Javaslatokat tettek szerkezetre és diszciplína-beosztásra az elnöki tanácsadók: Király Tibor, Láng István, Vámos Tibor és Kulcsár Kálmán, utóbbi mint a Törvényelőkészítő és Jogszabályértelmező Bizottság elnöke.

1. A felszabaduló helyek száma:*

2001: 49
2004: 38
2007: 25
2010: 23

Előterjesztés

*2001:
a fordulópont
lehetősége*

A fenti számok mutatják, hogy az akadémikusok között is – hasonlóan a hazai értelmiség egészéhez – a „nagy korosztály” (az 1928–30-ban születettek) messze a korosztályátlagon vannak képviselve.

Megjegyzés: feltételezve, hogy 2001-ben 61 éven aluliakat választanak és 70 éven aluli akadémikus nem hal meg. A korábbi idősorok tapasztalata alapján a 70 év alatt elhaltak és a 61 éven felül felvettek – tehát 2007-ben vagy 2010-ben már a 70 éves kort meghaladók – száma a megüresedett helyeken belül 10%-ot nem érnek el. Így a 2007. és a 2010. év „üres helyeinek” száma 2007-ben 25-ről 28-ra, 2010-ben 23-ról 26-ra emelkedhet.

2000. április 18. Írásos előterjesztés az MTA Elnöksége számára. Az elnökség a jelen előterjesztés mellékleteként kézhez kapta *Kónya Sándor*: „A Magyar Tudományos Akadémia osztályszerkezetének alakulása 1830–1999” című rövid összegző tanulmányát.

* Az akadémiai törvény értelmében az akadémikusi cím és az akadémikusi járandóság élethossziglan megilleti a tagokat, de 70 év felett „nem számítanak bele” a törvény által 200 főben megállapított keretbe. Vagyis minden választás alkalmával annyi új tag vehető fel, ahány fővel – az életkor elérével, illetve a 70. életév előtti elhalálozással – csökkent a 70 éven aluli akadémikusok száma.

Az új helyek betöltése 2. *Betölteni az összes helyet vagy sem?*

a) Betöltünk minden helyet (elnökségi állásfoglalás 2000. március 28.)

Akkor az az MTA tagjainak összlétszáma a mai 307 helyett 356.

Mellette szóló érv:

- az átlagéletkor alacsonyabb lesz
- a strukturális reformokat meg lehet kezdeni
- néhány hely be nem töltésével csak igen kicsiny anyagi ráfordítás (ez elhangzott érv a vitában) takarítható meg (2-5%)

Ebben az esetben döntés: 2000. április 18-i elnökségi ülésen.

b) Nem töltünk be minden helyet

Mellette szóló érv:

- költségvetési megtakarítás az Akadémiát „jó színben tünteti fel”.

Ebben az esetben döntés: 2000 novemberében.

A „pillanat” 3. *A 2000. évi „pillanat”.*

A 2001. évi 49 fős keret egyedülálló lehetőséget kínál arra, hogy az elmúlt évtizedek korrekcióit folytassuk, anélkül, hogy bármelyik osztályon a fiatalabb korosztályhoz tartozó utánpótlás érdekei sérüljenek.

Európai akadémiai 4. *Korrekciós lehetőségek*

Mintaként azok a nyugat-európai államok szolgálhatnak, amelyeknek van „nemzeti akadémia”-juk. Ezekben a természettudományok részesedése 49–60%, a társadalomtudományoké 40–51%. A volt szovjet országok akadémiaiban a természettudományok aránya 75–86%, a társadalomtudományok részesedése 14–25%. Az MTA-n az arány 82%. (1. sz. táblázat)*

1. sz. táblázat. *A nemzeti Akadémiák társadalomtudományi és nem társadalomtudományi tagjainak száma és aránya*

Akadémiák	Társadalomtudományi tagok		Természettudományi tagok		Összesen
	Szám	Arány	Szám	Arány	
Berlin-Brandenburgi Akadémia	70	40%	104	60%	174
Finn Akadémia	189	44%	242	56%	431
Holland Akadémia	181	45%	223	55%	404
Izraeli Akadémia	30	43%	40	57%	70
Osztrák Akadémia	273	46%	319	54%	592
Dán Akadémia	92	41%	134	59%	226

* A szovjet rendszer természettudományos és műszaki fejlesztéséről vö. 1999. november 6. „Akadémia és tudománypolitika Kelet-Európában, 1918–1999”.

Akadémiák	Társadalom- tudományi tagok		Természet- tudományi tagok		Összesen
	szám	arány	szám	arány	
Norvég Akadémia	176	45%	213	55%	389
Portugál Akadémia	23	51%	22	49%	45
Észt Akadémia	11	18%	48	82%	59
Lengyel Akadémia	90	25%	268	75%	358
Orosz Akadémia	68	14%	406	86%	474
MTA 70 év alattiak (2000)	27	18%	124	82%	151

a) Távlati irányvétel a *három nagyobb egység (szekció)* kialakítására *Három szekció* (természet tudományok, élettudományok, humán tudományok). Tervezhető időpont: 2010.

b) A korábbi évtizedek korrekcióinak, az „elmozdulásnak” (Michelberger Pál) megkezdése: *a társadalomtudományok emancipálódása*. Két módon: a) a tagságon belüli arány növelése, b) az 1965–93 között kialakult osztályszerkezet változtatása [három osztályból öt osztály]. A társadalomtudomány jelenlegi 18%-os arányának növelése 2010-ig 28-30%-ra és az osztályszerkezetben belül a 8:3-as arány változtatása 8:5-re, 2000-ben. (2. sz. táblázat)

2. sz. táblázat. Az európai nemzeti akadémiák osztálytagozódása

Akadémiák	Társadalomtud. osztályok száma	Természetud. osztályok száma
Berlin-Brandenburgi Akadémia	2	3
Finn Akadémia	1	3
Holland Akadémia	1 (5)	1 (8)
Izraeli Akadémia	1	1
Osztrák Akadémia	1	1
Dán Akadémia	1	1
Norvég Akadémia	1	1
Portugál Akadémia	6	6
Észt Akadémia	–	3
Lengyel Akadémia	1	6
Orosz Akadémia	1	3
MTA (2000)	3	8

Megoldási lehetőség: vagy egyszeri nagyobb létszám biztosítása a társadalomtudományoknak (2001), vagy fokozatos fejlődés megindítása 2001-ben, 2010-ig. (3. sz. táblázat)

3. sz. táblázat. Az új levelező tagok keretének (javasolt) lehetséges felosztása 2001–2010 között

Év	Felvehető tagok	Társadalomtudomány		Természettudomány	
		11 osztály	13 osztály esetén	11 osztály	13 osztály esetén
2001	49	27+15=42 21%	27+15=42 21%	124+34=158	124+34=158
2004	38	9	15	29	23
2007	25	6	10	19	15
2010	23	6	9	17	14
Gyarapodás		36 22,2%	49 26,6%	99	86

c) Folytonos korrekciók a 13 osztály, illetve 3 szekción belül: 2001-től folyamatosan.

Társadalomtudományok és a „kritikus tömeg”

Megjegyzés: A társadalomtudományok jelenleg 27 hetven éven aluli taggal vannak képviselve az Akadémián. Ha a rögzített kétszáz fős keret belüli a társadalomtudományiak arányát 30%-ra kívánjuk emelni, akkor a létszám 60-ra emelését kellene végrehajtani, ha 25%-ra, akkor a létszámot 50 főre kellene emelni. Figyelembe véve a 2001–2010 között előreláthatóan megüresedő helyek számát az alábbi következtetésre jutottunk:

Társadalomtudományi osztályszerkezet

1. *Változatlan osztályszerkezet és jelentősebb többletkeret* folyamatos biztosítása *nélkül* a társadalomtudományok aránya a „kritikus tömeg” alá esik az Akadémia testületén belül.
2. A következő években a felvehető tagok alacsony száma kizárja annak realitását, hogy a természettudományok bármiféle többletkezetet biztosíthatnának a társadalomtudományoknak.
3. A 2001. évi választáson elképzelhetetlen egy alkalommal olyan nagy létszámtöbbletet biztosítani a társadalomtudományoknak, amely a kívánt arányt kialakítja és 2010-ig fenntartja.
4. A társadalomtudományok osztályszerkezete szakmai szempontok miatt is belső módosításra szorul: 1869 óta egyetlen modernizációs lépést hajtottak végre: a Közgazdasági és Jogi Osztály létrehozását (1965). Az ún. „kis” társadalomtudományos diszciplínák képviselője az Akadémián így megoldatlan.*
5. A 2001. évi 49 fős keret szétosztására beérkezett (és elhangzott) javaslatok (2000. március 28.)

* 2000. február 10. „Tudományágak arányának lehetséges reformja az Akadémián”.

- a) A jelenlegi 11 osztály osztályonként 4 fős keretet kap és a fennmaradt 5 főt a társadalomtudományok kapják meg. – A 2000. májusi közgyűlés küldjön ki bizottságot, amely a novemberi közgyűlés elé tárja a társadalomtudományok osztályszerkezetére tett javaslatokat. *A keretek szétszétválasztása*
- b) Nyolc osztály kap 5 fős keretet és három (matematika, fizika, földtudományok) 3-3 fős keretet. – Ez esetben a társadalomtudományok létszámtöbbletet nem kapnak. Két lehetőség kínálkozik: kimondjuk, hogy a korrekció nem szükséges, vagy a májusi közgyűlésen elfogadjuk a Kiefer Ferenc vezette elnöki bizottság javaslatát: a társadalomtudományok szétbontását 5 osztályra. Ez utóbbi esetben a társadalomtudományok aránya 2010-re fokozatosan a „kritikus minimumot” (26,6%-ot) elérheti. (Vö. 3. sz. táblázat.)

6. A társadalomtudományok újrendezőzése

a) Alapelvek:

- A) az 1869, illetve 1965 óta megerősödött új részdiszciplínák beemelése az Akadémiába. *Új részdiszciplínák*
- B) Profiltisztítás a 140 év alatt egymásra tolódott részdiszciplínák között.
- C) A fiatal korosztály súlyának és a doktorok súlyának növelése a társadalomtudományokon belül.
- D) 2010-re ütőképes szerkezeti egységek kialakítása. (2001-ben és 2004-ben 3-3, 2007-ben és 2010-ben 2-2 fő új levelező taggal, valamint az osztályok szerinti új doktorokkal számolva.)

b) Szerkezeti javaslat: (zárójelben a jelenlegi akadémikusok létszámmegosztása új osztályok keretében)

- A) Államtudományok (jog, politológia, statisztika, településtudomány – 11 fő)
- B) Gazdaság- és társadalomismeretek (közgazdaság, szociológia, demográfia – 15 fő)
- C) Történeti tudományok (történelem, régészet, művészettörténet, ókor, néprajz – 22 fő)
- D) Filozófia (filozófia, pszichológia, pedagógia, teológia, esztétika – 9 fő)
- E) Irodalom- és nyelvtudomány (irodalom, nyelv, filológia, zene – 22 fő)

c) Személyi feltételek: adottak. Az informálisan elkészített és az 1998. évi javaslatokra támaszkodó felmérések minden szakmában megfelelő nemzetközi színvonalú utánpótlás jelenlétét igazolják. Sok esetben *Személyi feltételek*

a kint lévők képezik a szakma legmozgékonyabb és nemzetközileg legaktívabb hányadát.

- d) *Előny:* az ún. kis- vagy részdiszciplínák szóhoz juthatnak, míg a hagyományos három osztályos tagozódásban az osztályokon belül történelmileg kialakult nagy diszciplínák túlsúlya egészségtelenül növekedhet.

Hátrány: a 2004. évi választásokig az új osztályok egy része csak a jelenleginél fegyelmezettebb megjelenéssel lesz működtethető.

Feltételezés: 2001-től megindul a társadalomtudományokon belül is a szekció (azaz a három tudományterület képez egy-egy, meghatározott jogkörrel felruházott szekciót) kialakítása (Michelberger Pál, Pataki Ferenc, Somlyódy László javaslatai). (A 3 szekció lehetséges jogosítványait, viszonyukat az osztályokhoz a konkrét javaslatok szintjén az elnökség már korábban Michelberger, nemrég Somlyódy előadásában megismerhette.)

*A három
nagyobb
szekció*

Záró mondatok:

1. Az MTA keretében biztosítsuk a különböző tudományágak jelenlétét, egymás közötti egyensúlyát.

2. Az MTA-n biztosítsuk a modern tudományfejlődés követelte szerkezeti átalakításokat, a folyamatos korrekciót, megújulást.

3. Törekedjünk arra, hogy egy autonómia külső beavatkozás nélkül is alkalmas legyen a megújulásra.

Sokszorosított, az elnökségi ülésen előterjesztett kézirat